

116245

„OM LANDS- SVIK- OPP- GJØRET”

TIL
STORTINGET

FRA FORBUNDET FOR SOSIAL OPPREISNING

„OM LANDSSVIKOPPGJØRET”

Ad Innstilling om landssvikoppgjøret avgitt 11. januar 1962
av et utvalg oppnevnt av Justisdepartementet
22. desember 1955.

Henvendelse av 21. desember 1962 til Stortinget
fra Forbundet for Sosial Oppreisning.

Til

Stortinget.

Foran nevnte innstilling som forelå tilgjengelig for publikum i slutten av oktober d. å., er ifølge pressemelding oversendt fra Justisdepartementet til Stortinget medio november d. å. Da innstillingen muligens i nær fremtid vil bli forelagt Stortinget til behandling, vil Forbundet allerede nå knytte en del bemerkninger til den. Tiden har vært for knapp til en detaljert gjennomgåelse.

Vi skal derfor konsentrere oss om hovedpunktene i vårt syn på etterkrigsoppgjøret, sett i relasjon til innstillingen og til hva som fremdeles har særlig aktualitet.

Av innstillingens kap. I. sees at professor Magne Skodvin er bedt om å skrive en historisk innledning «bygget på det materiale som historieforskningen nu arbeider med» og «med særlig sikte på de sider ved okkupasjonstidens historie som fremtrer til rettslig bedømmelse under landssvikoppgjøret.» Samme sted (s. 5) er uttalt at «Praktisk talt hele landssvikoppgjøret knytter seg til de historiske begivenheter som skjedde i tidsrummet 9. april 1940 til 7. mai 1945», mens det tilføyes at unntaksvis ble i enkelte saker også begivenheter forut for 9. april 1940 trukket frem.

I professor Skodvins historiske innledning kap. II er påfallende lite nevnt om *opptakten til 9. april 1940*, til tross for at det foreligger et rikt materiale om begivenhetene forut for 9. april, begivenheter som til dels ble allment kjent umiddelbart etter at de inntraff. Professor Skodvin sier om invasjonen bare at «Dei tyske landgangane tok til i grålysinga 9. april 1940», og om kapitulasjonen at fra 10. juni 1940 var «heile det norske moderlandet under tysk kontroll» (s. 8). *Kapitulasjonsavtalen* er ikke nevnt her.

Skal innstillingen kunne tjene som opplysende historisk dokument for stortingsmenn, forskere m. fl. som virkelig vil søke å forstå årsaken til den ulykke som rammet vårt land 9. april 1940 og som voldte splittelse i folket under og etter okkupasjonen, må innstillingen suppleres i fremstillingen av de viktigste begivenheter.

Vi tar som utgangspunkt Norges *nøytralitetserklæring* av 1. og 3. september 1939. Som kjent lovet Tyskland 2. september s. å. å respektere vår nøytralitet, men ventet at Norge viste en uimotsigelig nøytralitet overfor Tyskland, og ikke ville tåle noe brudd på den norske nøytralitet fra tredje makts side. Tyskland forbeholdt seg handlefrihet i tilfelle av at et nøytralitetsbrudd overfor Norge skulle gjentas av Tysklands fiender uten at Norge verget nøytraliteten. — Det kan her være på sin plass å minne om professor *Frede Castberg's* uttalelse i boken «Folkerett» 1937: «Den nøytrale stat som velger å bøye seg for overmakten, må visstnok finne seg i at nøytralitetskrenkerens motpart om nødvendig tar kampen opp på den nøytrale stats territorium». I denne forbindelse bør opplyses: Den norske regjering hadde 31. aug. 1939 gitt norske krigsfartøyer ordre om ikke å bruke makt mot overmakt i tilfelle an-

grep på nøytraliteten i norske territorialfarvann utenfor norske krigshavner.

England erklærte som kjent 22. september 1939 å ville respektere Norges nøytralitet så lenge den ble respektert av Tyskland.

Til vurdering av denne erklæring kan eksempelvis opplyses: I midten av februar 1940 undersøkte britiske og franske stabsoffiserer mulige landingssteder i Norge. (Iflg. orlogskaptein E. A. Steen i «Norsk Tidsskrift for Sjøvesen», mai 1951 s. 179.)

Altmark-affæren i Jøssingfjord 16. 2. 40 ble av utenriksminister Koht i stortingsmøte 19. 2. 40 karakterisert som «ei grov krenking» (av britiske orlogsskip) mot norsk sjøområde, norsk nøytralitet og norsk suverenitet. Denne nøytralitetskrenking førte som kjent til protestnote fra den tyske minister, som gjorde oppmerksom på at det dreiet seg om den aller alvorligste situasjon, som kunne trekke de skarpeste konsekvenser etter seg. Som før nevnt, hadde den tyske regjering forbeholdt seg handlefrihet hvis et nøytralitetsbrudd fra Tysklands fiender ble gjentatt, og Norge ikke verget nøytraliteten. Etter *Altmark-affæren* var derfor situasjonen særlig kritisk.

Om *mineutleggingen* i norsk territorialfarvann 8. april 1940 uttalte utenriksminister Koht i Stortinget: «Vestmaktene fører krigen inn på norsk territorium.» J. L. Mowinckel sa rett ut: «Uretten er så eklatant og skammelig, at skulle vi følge det som denne direkte urett bød oss, så brøt vi med Storbritannia og sluttet oss til Tyskland . . .» . . . «At Tyskland vil svare med å erklære krig, kan ikke ansees som utelukket.»

Senere er kommet frem opplysninger om *Vestmaktens planer om baser i Norge* (Narvik, Stavanger, Bergen og Trondheim), og om å provosere en strategisk

«feilmanøvre» fra tysk side. «War Office» utstedte 6. 4. -40 ordre om okkupasjon av Stavanger, Sola og Narvik, og 7. 4. -40 gikk hovedflåten ut. Den tyske regjering hadde imidlertid sikre rapporter om Vestmaktenes planer og kom dem i forkjøpet. Lloyd George uttalte høsten 1940: «Vi engelskmenn bør slutte med å innbille oss og verden at det er tyskerne som har påført Skandinavia krigen . . . Vi hadde bestemt oss for å besette visse punkter på den norske kyst, men tyskerne kom som vanlig noen timer før oss.»

Tyskerne ble således de første i kappløpet mot vårt land, men var i og med dette ikke mer «fiende» enn sine motstandere som hadde provosert dem til aksjonen mot Norge.

De alment kjente begivenheter forut for 9. april 1940 bidro til å danne fordomsfri nordmenns innstilling overfor tyskerne. Selvsagt var de uønskete, men det var nå en gang så at det var med tyskerne man måtte finne en modus vivendi, om man fortsatt skulle leve i eget land. — Opptakten til 9. april 1940 synes imidlertid å være et lite populært emne, også i landssvikinnstillingen. Ganske visst må det bero på skjønn hva som skal tas med i en historisk innledning, men en viss bakgrunn bidrar til å gjøre billedet klart, slik det bør være, om man vil søke å forstå de såkalte «landssvikeres» innstilling.

*

Professor Skodvin sier — s. 8 — at tyskerne «vona å gjennomføra okkupasjonen utan større strid . . . Men alt 12 — 13. april vart det klart at okkupasjonen måtte gjennomførast med militære middel.» — Hvorfor «måtte»? — *Regjering og Storting var villig til å forhandle med tyskerne om en ordning hvorved krig kunne*

unngås. (Innst. fra Undersøkelseskommissjonen av 1945 s. 119). I stortingsmøte 9. april 1940 sluttet Stortinget seg enstemmig til regjeringens forslag om å oppta forhandling med de tyske myndigheter. Om dette nevner professor Skodvin intet. Stortinget oppnevnte som forhandlingsdelegasjon til minister Bräuer foruten utenriksministeren (Koht), Mowinckel, Sundby og Lykke. Delegasjonen fikk skriftlig mandat til å forhandle om en avtale mellom norske og tyske myndigheter. Statsminister Nygaardsvold hadde antydnet muligheten av at Norge fikk en ordning som Danmark. I Elverum 10. april ble tyske krav om Quisling som statsminister avvist, og *noen forhandling med stortingsdelegasjonen fant ikke sted.* * Koht meddelte at *motstanden* ville fortsette så langt som mulig. *Generalstaben* underrettet samme dag regjeringen om at den militære situasjon var meget vanskelig og tilsa at forhandlingsveien inntil videre ble holdt åpen. Regjeringen hadde da allerede fattet sin beslutning. *Stortinget var m. a. o. satt utenfor.* (U. K. 1945, s. 114 — 115.) — Senere søkte den tyske minister (Bräuer) igjen å forhandle (med Kongen). Tyskerne var da villige til å oppgi kravet om Quisling som statsminister. (Skeie: «Forhandlingene med tyskerne 1940» s. 6.) — Man kunne m. a. o. kommet videre på forhandlingsvegen, og unngått en håpløs krig og de tap og lidelser den førte med seg.

For en historiker skulle det her ligge nær å gjøre visse refleksjoner: I anledning av Altmark-affæren uttalte Koht at «Det ville vori i strid med all militær tenkemåte å ta opp kamp imot slik ei overmakt, det ville

* Jfr. U. K. 1945 s. 115. Skeie sier i «Forhandlingene med tyskerne 1940», s. 4, at *etter* møtet med Kongen og Koht hadde Bräuer en kort konferanse med Lykke, Mowinckel og Sundby.

ingen ting ha nytta og vori rein usans.» Men mot den særdeles sterke tyske militærmakt, som allerede hadde satt seg fast på avgjørende punkter langs kysten, skulle det gjøres motstand. Det var ikke «rein usans.» Dette til tross for at tyskerne i motsetning til britene hadde folkeretten på sin side (jfr. prof. Castberg, citert s. 2.)

Det faktum at Stortinget enstemmig hadde vedtatt å forhandle med tyskerne sier meget om holdningen *den gang* overfor tyskerne, og tyder på at en krig ikke bare etter generalstabens mening syntes håpløs og hensiktsløs. — Betegnende for situasjonen er forøvrig at så sent som 15. april ble en del sivile embets- og tjenestemenn sendt hjem — til okkupert område — hvor mange opptok sin vanlige virksomhet. Verre oppfattet de ikke «fienden».

Professor Skodvin vil øyensynlig hverken referere eller kommentere *kapitulasjonsavtalen* av 10. juni 1940, som har avgjørende betydning for spørsmålet om Norge var i krig eller ikke. Avtalens § 1 bestemte at samtlige norske stridskrefter skulle legge ned våpnene og forplikte seg til ikke å gripe til våpen igjen mot det tyske rike eller dets allierte så lenge den pågåend krig varte. Bestemmelsen gjaldt således alle forsvarsgrener. *Krigsdeltagelsen var opphørt.* — Som en konsekvens av krigens opphør vendte norske tropper som var internert i Sverige, tilbake til Norge med samtykke både fra norske, svenske og tyske myndigheter. Forøvrig er det på forskjellig vis kommet frem at *også de allierte anså Norge som ikke krigførende stat*. Således erklærte Sovjet-samveldets utenriksminister Molotov under en Paris-konferanse i 1946 at Norge ikke hadde krav på krigsskadeerstatning, da det ikke hadde vært krigførende. (Dagbladet 20/5-46). At det *ikke ble sluttet allianseavtale*

av noen art mellom Norge og vestmaktene etter krigsutbruddet, fremgår av skrivelse av 21. juli 1946 fra utenriksminister Trygve Lie til Justisdepartementet (U.K. II s. 295). Undersøkelleskommisjonen av 1945 konkluderer med å si (bd. III s. 114): «Det var sommeren 1940 *en ikke ualminnelig mening at krigen mellom Norge og Tyskland egentlig sluttet 9. juni*, og at nordmenn som fortsatte krigen i utlandet var å betrakte som frivillige som ikke bandt staten Norge». Folkerettseksperten H. Holthe uttalte i «Dagsposten», Trondheim, 6. aug. 1940: «*Hverken Kongen eller regjeringen Nygaardsvold er berettiget til å la den norske stat være krigførende for Storbritannias sak.*» - - - «Det norske folk har nå krav på ikke å bli trukket inn i biterheten, hatet, villheten og ødeleggelsen. Vårt folks heder og verdighet idag da vårt land er okkupert, er ikke knyttet til kamp, men til fredelig arbeid. *Vi plikter å unngå konflikter, men har rett og plikt til å hevde våre krav i henhold til folkenes rett.*» (U.K. III s. 114). Regjeringsadvokat Kristen Johanssen erklærte 14/6 1940 til Norges Industriforbund at det *ikke* besto krigstilstand mellom Norge og Tyskland. Professor Jon Skeie har om spørsmålet krig eller ikke krig bl. a. uttalt: «*I folkerettslig forstand var krigen avsluttet i og med kapitulasjonen.* Om Quisling forgjeves forsøkte å oppnå en preliminær fredsslutning med Tyskland, forandrer det ingen ting i denne folkerettslige tilstand».

Pressen — som vel mer enn noe annet er med å danne publikums oppfatning — ga i juni 1940 utvetydig uttrykk for at krigen var slutt. Arbeiderbladet skrev således redaksjonelt 14. juni 1940: «Kongens synd mot sitt folk. Kongen og regjeringen er ikke lenger i landet og kan derfor ikke utøve myndighet innen landets grenseområde. Dette er deres sak. Men at de ikke er blitt klar over de

skjebnesvangre følger, som de ved sin flukt til England har påført Norge og det norske folk?».

Nå — 17 år etter frigjøringen — drøfter professor Skodvin (innst. s. 25) spørsmålet om det var krig eller fred mellom Tyskland og Norge under okkupasjonen, eller en mellomtilstand. Han slår fast hverken mer eller mindre enn at «Dei allierte var utan vidare, som ein sjølvsgad ting, klar over at dei førde krig med den norske regjering som alliert, og med okkupasjonsregimet i Noreg på den andre sida. Den norske regjeringa hadde same syn.» — Ingen er vel i tvil om at den norske regjering i London var avhengig av sitt vertskap. Undersøkelseskommisjonen av 1945 sier riktignok (I s. 122) at regjeringen «forlot landet for å holde den suverene regjering's handlefrihet oppe og for fra London å mobilisere våre resurser i kampen for folkets frihet og selvstendighet. Den kunne gjøre det så meget tryggere som den i Stortingets fullmakt under Elverumsmøtet hadde nasjonalforsamlingens bemyndigelse.» Dette rimer dårlig med hva en så velinformert mann som h.r.advokat A. Schjødt sier i "Riksrådsforhandlingene 1940" s. 66: «selv med hensyn til myndighetsutøvelse utenfor landet var Kongen og Regjeringen helt avhengig av hva britiske interesser ville tillate. En vurdering basert på at Konge og Regjering var i "full forfatningsmessig funksjon" har lite å gjøre med de foreliggende realiteter». Dessuten er å bemerke at når Stortinget 9. 4 -40 på Elverum regnet med muligheten av at Konge og Regjering måtte ta opphold utenfor landet av hensyn til en fri og uavhengig styrelse, var dette med tanke på opphold i Sverige, ikke i England, okkupantens motstander i krigen. (Sml. Skeie: "Landssvik" (s. 22), der han siterer Nygaardsvolds uttalelse i stortingsmøte på Elverum 9. 4

-40: «selv om den norske regjering må gå over i Sverige, så får vi forsøke å holde regjeringsnavnet oppe.») Men, — regjeringen *skulle* med til England. Se herom Koht: «Frå skanse til skanse», s. 164: «Til slutt kom Dormer med innbjuding til den norske regjeringa om å flytte med over til England. Og på nytt syntet det seg at dette i grunnen óg var rekna for ei avgjort sak: regjeringa skulle med anten det vart av med «demarkasjons-lina» eller ikke.» — Man kan her tenke seg en sammenheng mellom Kongens NEI til kravet om Quisling som statsminister og håpet om engelsk bistand. I dette håp ble konge og regjering styrket av oberst Ruge som ble Kommanderende general efter general Laake, der som nevnt anbefalte forhandlingsvegen.

Også Undersøkelseskommisjonen av 1945 synes å ha vært på det rene med at krigen i Norge opphørte 10. juni 1940. I bd. I s. 117 konstaterer den at «kl. 24 natten til 10. juni opphørte kamphandlingene på norsk jord.» Og like forut — på side 116 — omtaler den "de to krigsmånedene" og at "krigen ble så kort". Dette stemmer jo med statsminister Nygaardsvolds oppfatning den 25. 6 -40 da han omtalte de to månedene krigen varte.

Som her påvist, *var det for befolkningen i det okkuperte område all mulig grunn til å oppfatte situasjonen slik at krigen opphørte 10. juni 1940.* Allikevel har domstolene under etterkrigsoppgjøret uten videre gått ut fra at de tiltalte har «forstått» at Norge var i krig mot Tyskland efter 10. 6. 40.

Daværende justisminister Gundersen har uttalt følgende til Arbeiderbladet 27. januar 1947: «Det er påtalemyndighetens sak å føre bevis for tiltaltes skyld, både når det gjelder de objektive og når det gjelder de subjektive momenter til saken, og vi akter ikke å slappe

på dette krav til påtalemyndigheten selv når vi står overfor de råeste krigsforbrytere, eller de groveste landsverkere». Men tusener av tidligere NS-medlemmer har fått erfare at de *subjektive straffbarhetsbetingelser* tok retten ikke hensyn til.

I avsnittet om *medlemskap i NS* sier professor Skodvin — som riktig er — at det var stor tilstrømning til NS fra september 1940 til årsskiftet (innst. s. 17). Det antydes samme sted mer og mindre aktverdige motiver for innmeldingen. I denne forbindelse kan enkelte momenter i den politiske utvikling i det okkuperte område fra april til september 1940 ha interesse. Formannen i Administrasjonsrådet, fylkesmann Christensen, var utsett til formann i det påtenkte riksråd. Han var iflg. U. K. (bd. III s. 114) "den sentrale skikkelse blant de forhandlingsvennlige." Men *hans fedrelandssinn og forsvarsvilje* er vel aldri dratt i tvil. Høsten 1941 skrev han en del refleksjoner fra tiden april-september 1940, og sier her iflg. U. K. III s. 115: «*Man var klar over at det etter hele landets okkupasjon ikke var mulig å få tyskernes godkjennelse av et norsk styre . . . med mindre tjenesteforholdet mellom styret og den norske regjering i utlandet ble satt ut av kraft . . .*». Riksrådsforhandlerne (stort ngets presidentskap m. fl.) uttalte klart at regjeringen ved å forlate landet var satt ut av stand til å administrere riket og at Kongen under de rådende forhold var avskåret fra å utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt kongemakten. Fylkesmann Christensen fremhevet at *tysk administrasjon i departementer og fylker etc. ville medføre en forferdelig situasjon*. Representanten for Arb. fagl. Landsorganisasjon Volan sa at hvis regjeringen skulle ofres, måtte også Kongen gå, og man måtte finne slik ordning at man unngikk tysk

administrasjon. («Dette gjelder større verdier enn kongehuset.») Man søkte m. a. o. i forståelse med tyskerne og i samsvar med folkeretten å skape en såvidt mulig selvstendig norsk siviladministrasjon, uavhengig av regjeringen i London. Men — som kjent — riksrådsforhandlingene strandet. Terboven slo spillet overende. Verd å merke i denne forbindelse er forøvrig at de norske forhandlere var villig til å ha med i det påtenkte riksråd 2-3 NS-medlemmer. Man hørte intet om at medlemskap skulle være straffbart. Da så Terboven i sin tale 25. 9. -40 uttalte at veien til Norges frihet gikk gjennom NS, meldte mange seg inn etter hvert nettopp for å bidra sitt til at mest mulig av administrasjon og rettsvesen kunne forbli på norske hender. (Sml. H. Kiær Mordt: «Det urettferdige rettsoppgjør» s. 49). Sannsynligvis ville ikke tilslutningen til NS blitt så stor, hvis riksrådsforhandlingene hadde ført frem.

Landssvikinnstillingen drøfter også disse spørsmål i avsnittet «Debatten omkring Landssvikoppgjøret» (s. 525). Her siteres også en uttalelse av Gustav Smedal, som henviser bl. a. til professor Skeie, «Landssvik» s. 13. Skeie sier her at skal en mann dømmes etter strfl. § 86, må aktor bevise at tiltalte har ytet fienden bistand i råd eller dåd, og at han har gjort dette med vilje. Denne Smedals henvisning betegnes i innstillingen som ikke treffende, og så siteres et eksempel fra Skeies Landssvik s. 43, der Skeie mener at frifinnelse *ikke* kan skje! Gustav Smedal har imidlertid sine ord i behold. I «Landssvik» s. 43 - 44 sier Skeie at hvis tiltalte har trodd at NS etter beste evne søkte å verne oss mot tyske overgrep, kan retten ikke avvise hans forklaring uten nærmere undersøkelse. Og dersom retten må godta hans forklaring, kan den *ikke* dømme ham. Her synes således landssvikinnstil-

lingens medarbeidere å ha valgt ut et annet sitat fra Skeie enn det Smedal har ment. Professor Skeie peker videre på (s. 44) at en tiltalt som forsikrer at han mente NS var et patriotisk eller i all fall lovlig parti, også etter den tyske invasjon, til støtte for sin tro kan anføre «den attest som den nåværende politiske hjemmefrontsleder gav Quisling i takketalen 15. april 1940 Han har "på nytt vist sin ansvarsfølelse og sitt fedrelandssinn" —». — Det burde være klart at folk som meldte seg inn i NS på slike premisser som her er nevnt ikke i egenskap av partimedlem skulle kunne dømmes etter straffelovens § 86. Partiet var lovlig. Dommerforening og sakførerforening m. fl. gjorde i cirkulærer henvendelser til sine medlemmer og stilte dem fritt i valget mellom å melde seg inn i NS eller ikke. Slike henvendelser kunne de ikke ha gjort hvis det da — høsten 1940 — hadde vært ansett som straffbar bistand til fienden å melde seg inn i partiet. Man anså det den gang livsviktig å etablere et samarbeid med tyskerne, jfr. næringslivets tilslutning til tysk handelskammer i Norge. Nevnes kan også at den ordinære høyesterett høsten 1940 skjerpet straffen for noen unge gutter som hadde forulempet NS-ungdom på veg fra et NS-møte. Straffen ble skjerpet fra betinget til ubetinget fengsel under henvisning til generalpreventive hensyn og disses vekt «under de nåværende forhold».

Tusener av nye og gamle medlemmer av NS gjorde sin redelige innsats uten tanke på svik eller å støtte «fienden» i krigshandlinger, og uten å drømme om at man skulle kunne gjøres kollektivt ansvarlig for andres handlinger. Straffelovens § 86 krever forsett, at tiltalte med vilje har ydet fienden bistand i råd og dåd. Men — som allerede fremhevet — *de subjektive straffbarhetsbetingelser* har man ikke tatt hensyn til, men nøyet seg

med å konstatere det objektive (medlemskapet). Tusener er derved blitt dømt uten bevis for subjektiv skyld. Dessuten: Befolkningen i det okkuperte område stod folkerettslig sett ikke i fiendtlig forhold til okkupanten. Så lenge okkupasjonen varte var okkupanten ikke «fiende» i borgerlig lovgivnings forstand. Det hersket de facto fredstilstand mellom den norske befolkning og okkupanten. Samkvem med okkupanten uten betydning for krigføringen, er således ikke «bistand til fienden» i straffelovens forstand. Dertil kommer at eksilregjeringens lover — om de var gyldige — bare kunne håndheves av domstolene etter okkupasjonen i den utstrekning forbudet mot å gi lover tilbakevirkende kraft ikke var til hinder for det.

*

Landssvikinnstillingen uttaler (s. 57): «*Hjemmelen for Regjeringens myndighet under krigen til å gi lovbestemmelser ved provisorisk anordning var Grl. § 17 og konstitusjonell nødrett, slik som den hadde fått uttrykk i den såkalte Elverumsfullmakt av 9. april 1940.*»

Men, —: På Elverum 9. 4. -40 ble det ikke votert over presidentens forslag om bemyndigelse for regjeringen til å vareta rikets interesser på stortingets vegne. Og på spørsmål — fra stortingsmann Førre — om *hjemmelen* for en slik beslutning, svarte presidenten — etter en del diskusjon — at Stortinget ved sin beslutning alene ville bekrefte den generelle adgang til å gi provisoriske anordninger som regjeringen har i den tid da Stortinget ikke er samlet. — Professor Skeie sier i «Landssvik» s. 27: «*Selv om Stortinget ved en lovformelig votering klart hadde tilkjennegitt at Kongen skulle ha en ubegrenset lovgivningsmyndighet, ville en sådan beslutning ikke hatt noen rettsgyldighet. Stortinget kan ikke på denne*

måte oppheve grunnlovens § 17 og dermed det prinsipale i konstitusjonens maktfordeling.

Det var heller *ingen lovnød*, hverken m. h. t. straffe- eller rettergangsregler. Innføring av nye, strengere straffe- eller rettergangsregler for eldre handlinger krenket grunnlovens § 97, påbudet om at ingen lov må gis tilbakevirkende kraft.

Dertil kommer at de anordninger som ble gitt i London under okkupasjonen ikke kunde bli *kunngjort* på en sådan måte her i landet at det vilde være forsvarlig å anvende dem mot personer som faktisk ikke fikk noe kjennskap til dem. (Sml. Skeie «Landssvik» s. 31).

*

Forøvrig skal vi her innskrenke oss til noen bemerkninger i tilknytning til enkelte av de emner Landssvikinnstillingen omhandler, og som fremdeles kan ha særlig aktualitet. Det gjelder landssviklovgivningens regler for *erstatningsansvar*, og spørsmålet om *tilbakeføring til samfundet (resosialisering)*.

Vi minner om at i *Stephanson-saken* (8. 9. 45, Rets-tidende 1945 s. 52 flg.) ble det solidariske erstatningsansvar godkjent under sterk dissens. Dommerne Alten, Fougner og Hanssen mente at de erstatningsregler som var gjeldende før landssvikanordningen trådte i kraft, ikke kunde pålegge Stephanson erstatningsplikt. Disse dissenterende dommere tok avstand fra «et i alminnelige erstatningsregler begrunnet en bloc-ansvar for også de passive NS-medlemmer for de økonomiske følger av organisasjonens eller deres tillitsmenn m. fl.'s overgrep». Disse dommere mente at de nevnte økonomiske skader stod i et så fjernt forhold til personen Stephansons handlinger, at de falt utenfor hva han kunde gjøres ansvarlig for.

Som kjent har 3 juridiske professorer — Skeie, Castberg og Andenæs, — tatt avstand fra landssviklovgivningens regler for solidarisk erstatningsansvar. Castberg og Andenæs fant dette solidariske ansvar «*grunnlovstridig* og dessuten høyst betenkelig i sine sosiale konsekvenser». (Forhdl. i Stortinget 1945, s. 118). Professor Skeie (Landssvik s. 35) konkluderer sin kritikk av erstatningsreglene med å uttale: «De penger staten tar med hjemmel av anordningen kan bli dyre». En annen jurist, h.r.advokat H. Kiær Mordt, sier like ut at *meningen* med bestemmelsen om det solidariske erstatningsansvar var at *alle NS-medlemmer skulde fratas sin formue*. Han fremholder videre at de vanlige NS-medlemmer ikke er blitt kjent erstatningsansvarlige for sine handlinger, men for *sine meninger*. («Det urettferdige rettsoppgjør» s. 86 flg.) Selv h.r.advokat Annæus Schjødt, som så aktivt har bidratt til gjennomføring av etterkrigsoppgjøret, sees å ha uttalt at det solidariske erstatningsansvar unektelig *mer har karakter av straff enn erstatning*. (V.G. 24. mars 1956).

Dette — og mere til — er referert i innstillingen. Vi finner imidlertid grunn til å peke på et par momenter, som ikke synes tilstrekkelig berørt. I skriftet «§ 104. Mere lys over rettsoppgjøret» (nevnt i innstillingen s. 532, utgitt ved Forbundet for Sosial Oppreisning) er — på side 2 — påvist to sider ved erstatningsspørsmålet som bør ha avgjørende betydning også om man (med urette) vil anta at grunnlaget for det solidariske erstatningsansvar er i orden. Det gjelder finansdepartementets «*Foreløpige oppgave over utgifter påført staten av «Nasjonal Samling»*», og *de økonomiske fordeler NS-styret har bragt landet*. I skriftet «§ 104 . . .» påvises at finansdepartementets oppgave er *uvederheftig* (s. 3 flg.)

Videre påvises («§ 104 ...» s. 17) at Høyesterett ikke har villet godkjenne det gamle rettsprinsipp om avregning av fordeler mot skader, og at Høyesterett har funnet grunn til å unnlate å drøfte spørsmålet om hvorvidt «beregningen av det tap som landet er påført gjennom NS ikke er tilstrekkelig fundert.» *Ellers har dette spørsmål og prinsippet om avregning av fordeler mot skader (compensatio lucri cum damno) såvidt vites ikke vært prøvet av domstolene.*

Spørsmålet om refusjon tør fremdeles være aktuelt, også av her nevnte grunner, særlig i de tilfeller hvor erstatning er betalt med forbehold.

*

Av innstillingens vedlegg I sees at planutvalget som pkt. VII har satt opp posten «*Resosialiseringen av landssvikernes*» og bebudet en redegjørelse for:

«Samfunnets reaksjon overfor landssvikernes (de ikke-judiske sanksjoner), hvilke stengsler møtte landssvikernes i privat og offentlig arbeidsliv? Organisasjonenes stilling. Hva ble gjort for å få landssvikernes tilbake til samfundet?»

Dette påtenkte avsnitt er sløffet i selve innstillingen med følgende begrunnelse (s. 5): *

«Det gjelder her sider av landssvikoppgjøret hvor

* Spørsmålet om landssvikernes gjeninntreden i arbeidslivet er bare berørt i innstillingens avsnitt «Debatten omkring landssvikoppgjøret» s. 476 flg. med delvis referat fra stortingsdebatt.

det offentlige bare indirekte kunne lede utviklingen. På dette område var det meget begrenset hva man kunne oppnå ved lovregulering, og staten kunne heller ikke gi bindende direktiver til de store organisasjoner i arbeidslivet. De spørsmål det her gjelder er for øvrig av en slik natur at utvalget har antatt at eventuelt Arbeidsdirektoratet bedre kan redegjøre for forholdene.»

Denne begrunnelse synes ikke overbevisende. «*Det offentlige*» — stat og kommune — har i all fall kunnet «lede utviklingen» innen sitt eget betydelige område, og kunne for så vidt foregått private institusjoner med godt eksempel. At innstillingsutvalget har latt emnet falle, skyldes muligens delvis de forhold som ligger til grunn for Arbeidsdirektoratets uttalelse i skrivelse av 5. oktober 1948 til Sosialdepartementet, der det bl. a. heter: «Det offentlige viser ofte mindre forståelse enn private arbeidsgivere og er mere uvillig til å ta inn tidligere NS-medlemmer.» Å skaffe en oversikt over i hvilken utstrekning «utrensete» tjenestemenn og andre tidligere NS-medlemmer er tatt inn i offentlig tjeneste synes ikke å ville budt på uoverkommelige vanskeligheter, men resultatet ville formentlig vist at gjeninntakelse er skjedd med megen varsomhet, i all fall i stillinger av betydning.

Ved lovregulering kunne man eksempelvis oppnådd flere lempninger i *rettighetstapene*, og derved forhindret at tilleggsstraffen i virkeligheten ble verre enn hovedstraffen i mangfoldige tilfeller. Dømte tidligere NS-folk ble som kjent i årrekker satt utenfor de yrker hvor de samfunnsøkonomisk ville gjort best nytte for seg.

Uoverkommelig var det vel heller ikke for Lands- og innstillingens medarbeidere å gi en redegjørelse for avtaler mellom Landsorganisasjonen og Arbeidsgiver-

foreningen og andre institusjoner om retningslinjer for inntaing av de ferdigsonete i arbeidslivet. Ledende organisasjoner og bedriftsklubber kunne formentlig på forespørsel gitt verdifull orientering om den praksis som virkelig er fulgt.

Arbeidsdirektoratet — som instillingsutvalget henviser til — har trolig bare begrenset materiale å bygge på.

I vårt forbunds henvendelse av 20. mars 1950 til Stortinget: «Gi oss Rettsstaten tilbake» er gjort rede for tidl. NS-medlemmers vanskeligheter med å skaffe seg arbeid og eksistensmuligheter i de første år etter oppgjøret — etter at de praktisk talt var blitt stillet på bar bakke. Vi viser til skriftets side 25 flg. Det ville forøvrig vært naturlig om utvalgets medarbeidere hadde gjort forespørsel hos vårt forbund ikke bare om dette, men også om andre emner som innstillingen berører.

De stengsler tidligere NS-folk møtte i arbeidslivet er også samfundsmessig sett uheldige følger av etterkrigsoppgjøret, og stikk i strid med straffens formål ellers, det å bringe «forbryteren» hurtigst mulig inn i samfundsgavnlig virksomhet.

Forholdet har klarligvis hatt vidtrekkende økonomiske følger både for den enkelte og for vårt samfund.

*

Det kunne vært rik foranledning til å ta opp til drøftelse også andre av de emner Landssvikinnstillingen omhandler, f. eks. spørsmålet om *likhet for loven*. Men det ville føre for langt i et skrift som dette, der som nevnt er avfattet på kort tid. — Vi viser til tidligere publika-

sjoner*, og til det nylig utkomne skrift «Tenk selv», av o.r.sakfører Sverre Helliksen, utgitt ved Forbundet for Sosial Oppreisning 1962, der også landssvikinnstillingen er delvis imøtegått.

*

Debatten omkring landssvikoppgjøret har fått en ganske bred plass i innstillingen. Den har nå vart i 17 år, og er ennå ikke stilnet av, tross iherdige henstillinger fra høyere hold om «ro omkring rettsoppgjøret». I 1945 tok — som kjent — professor Jon Skeie til orde i skriftet «Landssvik» fordi han ville *oppgjøret skulle bygges «på sikker rettsgrunn, ikke på ansvarsbestemmelser som er ugyldige eller i beste fall omtvistelige.»*

Imidlertid er oppgjøret — etter hvert som det skred

* Eksempelvis:

1950: «Gi oss Rettsstaten tilbake.

Justus Lex. Var Norge faktisk og rettslig i krig etter 10. juni 1940?

1951: Henv. 18. 1. 51 til Stortinget ang. revisjon av rettsoppgjøret.

Henv. 19. 1. 51 til Stortinget ang. Stortingsmelding nr. 64.

Henv. 20. 1. 51 til Stortinget ang. tidligere NS-medlemmers sysselsettelse.

5. 5. 51 brosjyre ang. skolenes lærebøker i Norges-historie.

1955: Justus Vericultor: Den Norske Kapitulasjon ved forsvarets Overkommando den 10. juni 1940.

» "§104 Mere lys over rettsoppgjøret"

Og: prost A. E. Hedems brosjyrer.

frem med et utall arrestasjoner og dommer — blitt karakterisert eksempelvis slik:

«Alle er klar over at oppgjøret over hele linjen betegner et nederlag for gamle anerkjente norske verdier. Vi er kommet ned i en sump, hvorav vi må arbeid oss opp igjen.»

(Direktør Lorentz Vogt i Tønsberg Blad, 11. febr. 1950).

«... det nytter ikke å hevde at rettsoppgjøret foregår i rettens og rettferdighetens navn.... Uttrykkene er kamufasje for hevntanker.»

(Redaktør Elster i «Kontakt» ifl. «Vårt Land» 26. 4. 47).

«Det er ikke noe rettsoppgjør i det hele tatt, men en forfølgelse av minoriteten for å avlede oppmerksomheten på egne begåtte feil.»

(H. r. advokat Kluge, Stavanger).

«Det är likväl ett missbruk av ord att kalla en dylik inrikespolitisk uppgörelse för en rättsuppgörelse. Med rätten i vanlig mening har den ingen förbindelse.»

(«Den norska rättsuppgörelsen» (s. 122) Institutet för offentlig och internationell Rätt, Stockholm, 1955).

«Det (rettsoppgjøret) har efter mitt skjønn fortrinnsvis vært et politisk oppgjør som kan tjene til skrekk og advarsel for ettertiden — ikke først og fremst for borgerne, men for lovgiverne. Forhåpentlig.»

(H. r. advokat H. Kiær Mordt i «Det urettferdige Rettsoppgjør» s. 162).

Det er da ikke å undres over at stortingsmann *Bondevik* under debatten i stortinget januar 1952 (Innstillin-

gen s. 487) sa rett ut at samfunnet ikke hadde greid å få storparten av landssvikernes til å forstå at de hadde gjort noe galt. Derfor var landssvikoppgjøret en skuffelse. — Vi minner i denne forbindelse om hva foran er sagt om de subjektive straffbarhetsbetingelser. En uriktig dom kan selvsagt ikke overbevise om skyld, når tiltalte vet at han har hatt redelige hensikter og ikke har overtrådt gjeldende lover.

Vi minner også om at stortingets justiskomite i 1946 uttalte at «det hadde vore likso greidt for ettertida og for rettsoppgjøret i dag um straffe- og ansvarsparagrafene frå 15. desember 1944 hadde vore uskrevne.»

Det må etter alt som er kommet frem om etterkrigsoppgjøret være klart at det langt fra «bygger på sikker rettsgrunn», og at en revisjon er påkrevet.

*

Det utvalg som planla Landssvikinnstillingen presenterte — i samsvar med stortingsmann *Lyngs* vedtatte forslag — (vedlegg 1 til Innst.) at det her ikke gjaldt gransking, men bare en fremstilling av det som faktisk fant sted under landssvikoppgjøret. Begrunnelsen var at «noen virkelig vurdering av landssvikoppgjøret kan vanskelig tenkes før man kan se oppgjøret i historisk lys.»

Vi savner således fremdeles en slik utredning som stortingsmann *Bunkholt* foreslo, en *bedømmelse av rettsoppgjørets historiske og rettslige grunnlag*.

Vi vil foreslå at man nå gjør bruk av det foreliggende materiale. Oppgaven synes nå å være at det arbeides videre med de spørsmål som stortingsrepresen-

tantene *Bunkholt* og *Stavang* reiste forut for Lyngs forslag. Den nålevende generasjon bør vel anstendigvis selv så vidt mulig avbøte de uheldige følger av rettsoppgjøret, og ikke overlate denne «arv» til kommende slekter. Stavang fremholdt — januar 1952 — at det må gis høve til å endre alle avgjørelser som er urimelige eller tvilsomme, både når det gjelder frihetsstraffer, fradømt tjeneste og pålagt økonomisk ansvar.

Nå — 17 år etter frigjøringen — er det ganske visst så at mange av de alvorligste følger av det politiske etterkrigsoppgjør ikke kan rådes bot på. Men det burde være en retts- og kulturstat maktpåliggende å rette feilene så langt det står i dens makt, og så snart råd er. Etterkrigsoppgjøret hviler påviselig på sviktende grunnlag. Staten, som jo er part i alle straffesakene, har også som sådan grunn til å la prinsippene for oppgjøret prøves på nytt. Det bør snarest bringes klarhet over etterkrigsoppgjøret, slik at det ikke går over i historien i falsk eller fordunklet lys.

Det tilkommer Stortinget å treffe bestemmelse om hvordan en revisjon av etterkrigsoppgjøret best kan skje. Finner man å ville nedsette en komite i den anledning, tør vi be om at denne blir mest mulig allsidig sammensatt. Om man mener ikke å kunne finne kompetente folk som ikke på forhånd er engasjert i oppgjøret, må i all fall *begge* parter i oppgjøret være representert.

En restitusjon i den utstrekning den nå er gjenomførbar, vil eksempelvis omfatte:

Rettslig og moralsk oppreisning for alle — levende og døde — som er dømt uten å ha forbrutt seg mot lover som gjaldt før 9. april 1940, og under den uriktige forutsetning av pågående krig og bistand til fienden.

Adgang til ny prøvelse av hjemmelen for det solidariske erstatningsansvar, og ny prøvelse av Finansdepartementets «Foreløpige oppgave over utgifter påført staten av Nasjonal Samling», samt eventuelt vurdering og avregning av de økonomiske fordeler NS-styret bragte landet.

Effektiv hjelp i tilfeller hvor det fremdeles er behov for resosialisering.

Fjernelse av lovbestemmelser som virker diskriminerende for de såkalte landssvikere.

Meget ville kunne oppnås om staten som part i sakene gjenopptok enkelte av dem i h. t. strprl. §§ 414 og 419. Det er vårt håp at retten da i samsvar med strprl. § 331 «vaager på Embeds Vegne over Sagens fuldstændige Oplysning.»

*

Vi tør inntrengende henstille til Stortinget snarest å ta saken opp til behandling. Ved det forestående grunnlovsjubileum i 1964 bør man ikke fremdeles befinne seg i den «sump, hvorav vi må arbeide oss opp igjen», jfr. direktør Lorentz Vogts foran siterte uttalelse.